

ZÁVOCZKI ADRIENN

Sártory Antal kézírata a magyarországi kataszteri felmérésről

Sártory Antal 1829. szeptember 10-én a Fejér megyei Rácszentpéteren (ma Ercsi része) született. Középiskolai tanulmányait a pécsi líceumban végezte jeles eredménnyel 1847-ben. Részt vett az 1848/1849. évi szabadságharcban mint honvéd vadászhadnagy, ezért a világosi fegyverletétel után több társával együtt őt is besorozták az osztrák hadseregbe. Innen rövid idő után hazaengedték és így befejezhetette mérnöki tanulmányait a Pesti Egyetemen, ahol 1852-ben oklevelet szerzett. Rövid ideig magánmérnökként dolgozott, majd ezt követően, még 1852-ben az ideiglenes kataszteri felmérésnél, majd 1856-tól a részletes felmérésnél alkalmazták.¹

Sártory 1860-ban feleségül vette Sauloveci Kiss Reginát (1840–1912), négy gyermekük született: Szidónia (1868–1916), Imre (1868–1910), Antal László és Donáta. A fiúk közül Antal László pénzügyi tanácsosi tisztséget töltött be a Magyar Királyi Államnyomdánál 1907–1918 között. Imre édesapja nyomdokaiba lépve mérnöknek tanult és a kataszteri főmérnöki pozícióig jutott, azonban elhúzódó betegsége megakadályozta abban, hogy hivatali karrierjét tovább folytassa, így 1909-ben ideiglenesen nyugdíjazták, egy évvel később pedig elhunyt.² Sártory Antal családjával 1881-ben Budapes-

ten az Országház utca 119-ben, 1882–1884 között az Országház utca 9-ben és 1885–1886-ban az Országház utca 7-ben lakott, majd 1888-ban az Úri utca 38-ban, ahol ő haláláig, családja pedig 1897-ig élt. Ezt követően özvegye az I. kerület, Tárnok utca 6-ba költözött.³

Sártory Antalt 1868-ban felmérési felügyelőnek nevezték ki a 6. felmérési felügyelőséghez Debrecen városába és ezzel egy időben tagja lett a Magyar Mérnök Egyesületnek is.⁴ 1870–1875 között ő vezette Buda és Óbuda belterületének részletes felmérését, amelyre az 1870-ben megalakult Fővárosi Közmunkák Tanácsa adott megbízást. 1878-ban pénzügyi tanácsossá, 1883-ban pedig pénzügyminiszteri osztálytanácsossá nevezte ki az uralkodó, majd 1884-től számtanácsosi beosztásban működött az Állandó kataszternél nyugalmazásáig, 1895-ig.⁵ 1887-ben az osztálytanácsost az illető állomány I. fizetési osztályába sorolták, 1894. december 9-i ülésén pedig személyi pótléknak felemeléséről döntött a Minisztertanács.⁶

Sártory Antal talán egyetlen ismert arcképet (e folyóirat címlapján) Marastoni József készítette 1892-ben, a litográfiát Sártory állami szolgálatba lépésének 40. évfordulója alkalmából a Légrády Testvéreknél sokszorosították

¹ RAUM FRIGYES: Magyar földmérő dinasztíák. *Földmérő*, 31. (1985) 3–4:21. Vegyesek. *Kataszteri Közlöny* (= KK), 1. (1892) 10:87–88. Magyar Műszaki Múzeum, 1921–1937. *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye*, 71. (1937) 3–4:26.

² Személyi hírek. *Pénzügyi Közlöny* (= PK), 34. (1907) 8:171. *Magyarország tiszti cím- és névtára*. Bp., 1918. 191. Vegyesek. KK, 16. (1907) 4:125. Vegyesek. KK, 18. (1909) 5:142. Vegyesek. KK, 19. (1910) 2:60. Sártory Antalnak, feleségének és fiának, Imrének a gázsjelentése megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár gázsjelentés-gyűjteményében.

³ *Budapesti cím- és lakásjegyzék*, 1. (1881):230., Uo. 2. (1882):586., Uo. 3. (1884):606., Uo. 4. (1886):670., Uo. 5. (1888):423., Uo. 6. (1890):739., Uo. 7. (1892):687., Uo. 8. (1894):728., Uo. 9. (1897):856.

⁴ Vegyesek. KK, 1. (1892) 10:88. Az egyesület tárgyalásai. *A Magyar Mérnök-Egylet Közlönye*, 2. (1868) 5:449. RAUM FRIGYES: A kataszteri felmérési szervezet a kiegyezés után. *Földmérő*, 31. (1985) 2:36.

⁵ Budapest, 25. (1987) 1:22. Személyi hírek. PK, 5. (1878) 12:153. Személyi hírek. PK, 10. (1883) 51:1060. *Magyarország tiszti cím- és névtára*. Bp., 1873:130., Uo. 1875:106., Uo. 1884:127., Uo. 1886:161., Uo. 1887:161., Uo. 1888:209., Uo. 1889:210., Uo. 1890:180., Uo. 1891:180., Uo. 1892:184., Uo. 1893:184., Uo. 1894:190., Uo. 1895:190.

⁶ Személyi hírek. PK, 14. (1887) 6:69. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1867–1944*. Az 1894. 12. 9-i egyes napirendi pontok megtekinthetők <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944/adatlap/57428>

munkatársai. A jubileum alkalmából a kataszteri felmérés tisztviselői, élükön Kőszeghy Antal királyi tanácsos, központi felmérési felügyelővel 1892. november 15-én üdvözölték az ünnepeltet és egy ezüstből készült művészi kivitelű tintatartót nyújtottak át neki, amely a mérnöki foglalkozást kifejező miniatűr műszerekkel volt díszítve, este pedig bankettet rendeztek a tiszteletére az Európa Szállóban.⁷

Sártory részt vett abban a Kossuth Lajos halálhírére (1894. március 20.) szerveződött országos akcióban, amely egy budapesti Kossuth-szobor felállítását tűzte ki célul és a Pesti Hírlapban meghirdetett adakozáshoz 5 forintot ajánlott fel.⁸

Az osztálytanácsost 1896. február 9-én, életének 66. évében érte a halál, az egykori Németvölgyi temetőben⁹ helyezték végső nyugalomra. Sártory Antal hagyatékának egy részét fia, László özvegye 1937-ben felajánlotta a Magyar Műszaki Múzeumnak. Ez a múzeum jelenleg Kassán van, mert a gyűjteményt odavitték, amikor az 1938. november 2-i első bécsi döntés hatására a Felvidéket visszacsatolták Magyarországhoz. A II. világháborút követő területrendezések után Magyarország visszakapta az anyag egy részét, de a Sártory-hagyatékról jelenleg pontos ismeretekkel nem rendelkezünk.¹⁰

Sártory munkája során az 1850-es években

részt vett például Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Bács-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok, Fejér, Borod-Abaúj-Zemplén és Heves megyék ideiglenes felmérésében, amelynek dokumentumait elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Térképtára őrzi. 1856 után Sártory dolgozott többek között a Veszprém megyei Dáka, Devecser, Pápasalamon és Adásztevel, az 1860-as években a Máramaros megyei Havasmező és Szaplonca részletes felmérésén. Felmérési felügyelőként az 1870-es években közreműködött Debrecen területszámítási jegyzőkönyvének, Hajdúböszörmény kataszteri telekkönyvének, területszámítási jegyzőkönyvének és felvételi előrajzának munkálataiban.¹¹

Sártory Antal a Kataszteri felmérés ismertetése című kéziratában arra vállalkozott, hogy bemutassa a kataszteri felmérés folyamatát a kezdetektől a saját koráig, 1889-ig. Nemcsak az egyes munkafolyamatokról és az ahhoz szükséges szakmai háttérmunkálatokról írt, hanem szót emelt írásában az ellen is, hogy lecsökkentették a hivatalban lévő mérnökök számát. Kiemelte, hogy a kataszteri felmérésben részt vevő mérnökökre egyre több munkafolyamat hárul, mint például a nyilvántartás vezetése és a helyszínelés, amelyek miatt saját szakmai feladatukat nem tudják ellátni, aminek következtében a felmérési munkálatok nem haladnak a

⁷ A litográfiát a Magyar Nemzeti Múzeum (Történelmi Képcsarnok) engedélyével közöljük. Vegyesek. KK, 1. (1892) 10:87. Az Európa Szállót az egykor a Lánchíd pesti hídfőjénél álló Weiser-házból és Ullmann-palotából alakították ki 1850-ben, nevét az Európa elrablását ábrázoló szobráról kapta. Miután az épület a II. világháborúban súlyosan megsérült, 1962-ben lebontották. GERŐ LÁSZLÓ: Budapest műemlékmérlege 1945 után. Horler Miklós hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok, Szerk.: LÖVEI PÁL. Bp., 1993. 481.

⁸ Szobrot Kossuthnak! Pesti Hírlap, 16. (1894) 81:7–8., 122:7.

⁹ A Németvölgyi temető 1885-ben nyílt meg és a budaiak egyik nyugvóhelye volt. 1912-ben bezárták, de a II. világháború végén átmenetileg ismét megnyitották. A Tabáni temetőből is helyeztek ide 1849-es honvédkatonákat. A temetőt 1970-ben végleg bezárták az akkoriban kezdődő MoM létesítmények építése miatt, a benne nyugvó halottakat a környező temetőkbe helyezték át. Napjainkban az egykori temető helyén a Gesztenyés Park, a Budapesti Kongresszusi Központ és a MoM sportlétesítménye található. Budapest, 15. (1977) 5:17.

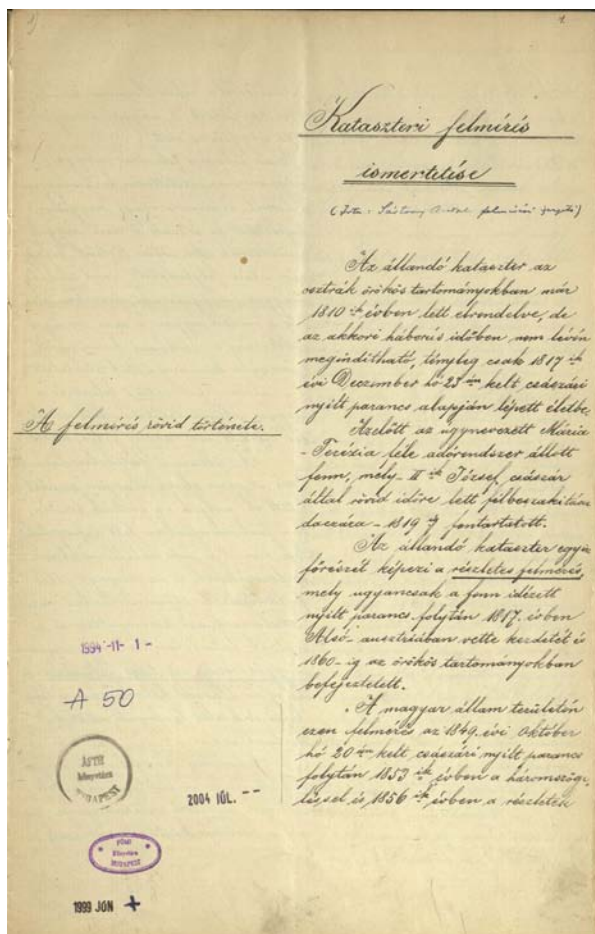
¹⁰ Napi hírek (halálozás). Pesti Hírlap, 18. (1896) 41:11., Megemlékezés Sártory Antalról. KK, 5. (1896) 2:33–34. Társulati ügyek. Természettudományi Közlöny, 28. (1896) 319:155., Magyar Műszaki Múzeum, 1921–1937. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye, 71. (1937) 3–4:26. Az információért köszönet a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum munkatársának, Csáki Krisztina kabinetvezetőnek.

¹¹ OSZK Térképtár K 132, K 707 A 1–7., K 1 254 A 1–9., K 707 A 8–19., K 593 A 1–4., K 438 A 30., K 705., K 338 A 1–12., K 663 A 9–11., K 438 A 1–29., K 790 A 1–16., K 796 A 1–2., K 1 208 A 1–3., K 890, K 869 A 1–17., K 869 A 22–27., K 1 357 A 15., K 1 392 A 32., K 1 353 A 1–5., K 392 A 1–3., K 1 392 A 1–31., K 1 392 A 33–34., K 1 201., K 28 A 1–10., K 507 A 1–4., K 507 A 5–10., a Bv jelzeten számos dokumentum található, ezek közül néhány példa: Bv 1904., Bv 1 985/1–6., Bv 1 480/1–8., Bv 923/1–13., Bv 746/1–6., Bv 1 326/1–11. ; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, S 79 Kataszteri gyűjtemény, Iratok, 1415/1–2., 4., No. 1416/5., No. 1503/1–2., 4–5., No. 1766/1–2., No. 1771/2–3., No. 385/6., No. 389/1., 3., 5., S 78 Kataszteri gyűjtemény, Térképek, 282. téka Dáka 1–18., 278. téka Adásztevel 1–10.

kívánt ütemben. Írásának végén összegezte az eddig elért eredményeket és kitért a még felmérni kívánt területekre is, illetve meghatározta a korábbi tapasztalatok alapján, hogy a jelenlegi mérnöki gárdával hány év szükséges a munkálatok teljes körű befejezéséig. Tehát igyekezett számokkal is a felmérésben résztvevők munkájának szükségességét hangsúlyozni, kéziratának záró soraiban is a hivatali állomány növelését sürgette.

A kézirat könyvatosan sokszorosított, és bizonyára szakmai háttéranyag volt a felmérés szervezeti fejlesztésére tett törekvések számára, erről pontosabb információval nem rendelkezünk. Tekintettel arra, hogy az anyag a szélesebb olvasóközönség előtt nem lehet ismert, mert nem találtuk annak nyomát, hogy megjelent volna önálló formában vagy valamely periodikában, ezért most annak közreadására vállalkozik a Catastrum.¹²

A dokumentumot a modern forráskiadási szempontok figyelembevételével, az értelemnek és a mai helyesírásnak megfelelő központozással, de a korabeli szóhasználat megtartásával és betűhív átírással közlöm.¹³

Kataszteri felmérés ismertetése (Írta: Sártory Antal felmérési igazgató)

Az állandó kataszter az osztrák örökös tartományokban már 1810-dik évben lett elrendelve, de az akkori háborús időben nem lévén megindítható, tényleg csak 1817-dik évi december hó 23-án kelt császári nyílt parancs alapján lépett életbe.

A felmérés rövid története

Azelőtt az úgynevezett Mária Terézia-féle adórendszer állott fenn, mely – II-dik József császár által rövid időre lett félbeszakítása dacára – 1819-ig fenntartatott.

Az állandó kataszter egyik fő részét képe-

zi a részletes felmérés, mely ugyancsak a fenn idézett nyílt parancs folytán 1817. évben Alsó-Ausztriában vette kezdetét és 1860-ig az örökös tartományokban befejeztetett.

A magyar állam területén ezen felmérés az 1849. évi október hó 20-án kelt császári nyílt parancs folytán 1853-dik évben a háromszögeléssel és 1856-dik évben a részletek felmérésével a néhai soproni kerületben kezdődött és Magyarországon 1861. évig folytatott.

Ezen évben a felmérés Magyarországon beszüntetett, kizárólagosan a horvát-szlavónországi megyékre terjesztetett ki és csakis ezen megyék területeinek 1864. évben

¹² Földmérési és Távérzékelési Intézet (FÖMI) könyvtára, A 50., Ezúton mondunk köszönetet a FÖMI-nek, hogy a művet rendelkezésünkre bocsátotta és a digitalizálását engedélyezte.

¹³ BAK BORBÁLA: A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadása. *Fons*, 7. (2000) 1:91–137.

történt befejezése után folytatott ismét tovább Magyarország északi részeiben 1866-ig, amidőn ugyanis ezen országos intézmény az előbbeni kormánytól a magyar kormány által átvétetett, s amióta a kataszteri felmérés a magyar állam területén félbeszakítás nélkül mai napig folytatottatik.

Az állandó kataszter hazánkban is azon elvek alapján rendeltetett el, melyek az osztrák birodalom tartományaiban tett tapasztalatok szerint és más külállamokban is célszerűnek és az anyagi jólét fejlődésének előmozdítására nézve alkalmasoknak bizonyultak, és e célból határozottatott el egyszersmind Magyarország részletes felmérése is, hogy az állandó kataszterhez a tényleges és biztos térfogati adatokat szolgáltatassa.

Azonban ezen felmérés minden szükségesége mellett sem válhatott nálunk népszerű intézménnyé, mivel a birtokos közönség azt csak a földadó érdekében életbe léptetett oly közigazgatási intézménynek tekintette, melynek csak terhes voltát érezte, de közigazgatási rendeltetését fel nem ismerte, annak előnyeit fel sem használta, hanem az iránt mint idegen intézmény iránt nagy közönnyel és tartózkodással viseltetett.

Ily kedvezőtlen körülmények között tehát a kataszteri felmérés minden hasznossága mellett sokáig nem fejlődhetett produktív intézménnyé, minthogy a mérés által nyert pontos területek az adómunkálatokhoz azonnal fel nem használtattak, hanem az elévülésnek engedettek át, és amennyiben ezen intézmény folytonos hányattatásoknak lévén kitéve, inkább csak tengődött, sőt több ízben megszüntetése is kérdésbe jöven, a megsemmisüléséhez is közel állott.

Csak az alkotmányos kormányzat visszaálltával kezdődött a kataszteri felmérés iránt nálunk a közérdekeltség feltámadni, amidőn ugyanis az adómunkálatok és a hiteltelekkönyvek helyesbítése, illetőleg újjászervezése érdekében, de máskülönb az ország felmérése – a tudomány és állam ismerete – szempontjából is szükségesnek mutatkozott.

A magyar kormány ugyanis el nem zárhatóan ezen fontos okok elől, a kataszteri

felmérés folytatását határozta el és ezen intézményt rendszeresítette s az ország viszonyaihoz képest fejlesztette.

Nevezetesen intézkedett aziránt, hogy a felmérési személyzet azontúl csak hazai erőkkel egészítettessék ki, és hogy ezen személyzet az állami tisztviselők sorába felvétessék; intézkedett továbbá aziránt is, hogy a részletes felmérés – a graficus háromszögelés megszüntetése mellett – kizárólag csak háromszögméretileg meghatározott pontok alapján, és pedig a magasságmérésekkel is kiegészítve, lehetőleg a legnagyobb pontossággal hajtassék végre és a közigazgatás érdekében hasznosíttassék.

De felébredt azóta a felmérés iránti közérdekeltség egyszersmind a nagyközönségnél is, miután most már nemcsak az adómunkálatokhoz s azok nyilvántartásához és a hiteltelekkönyvi betétek szerkesztéséhez szolgáltatja biztos térfogati adatait, hanem egyszersmind sok más irányban is hasznot nyújt és igénybe vétetik; amennyiben ugyanis a háromszögméret pontok, kataszteri térképek és telekkönyvek úgy egészben, mint kivonatban – bárki által hiteles másolatban megszerezhetők lévén – a vízszabályozásokhoz, vasúti előmunkálatokhoz, erdő és jószágok rendezéséhez, üzemtervekhez, ártérfejlesztésekhez, bányauzletekhez, tagosításokhoz és elkülönítésekhez s. a. t. tényleg felhasználtatnak; sőt az alkotmányos élettel megindult közigazgatási fejlődés folytán a felmérési munkálatok jelenleg már annyira kerestetnek, hogy a mindinkább növekedő közérdekeltség által támadó igények minden irányban már teljesen ki sem elégíthetők.

Ki nem elégíthetők pedig azon okból, mert az időközben különben is megfogyatkozott felmérési személyzet költségkímélés szempontjából nem egészítettetik ki oly mérvben, aminőben az leapasztatik azáltal, hogy részben a helyszíneléshez (az elévült felmérések helyesbítéséhez), részben pedig a nyilvántartáshoz alkalmaztatik; igen természetes tehát, hogy a személyzet azon része, mely sajátlagos foglalkozásától elvonatik, a felmérést illetőleg eredményeket fel nem mutathat, és hogy ennélfogva ezen eredmények illetően való foko-

zatos csökkenése mérvében az ország területének felmérése is elodáztatik.

De forogjanak fenn bármily körülmények is, annyi tényleg bizonyossá lett, hogy a kataszteri felmérés jelenleg már oly köz- és magányértékű fontossággal bír, hogy az többé – az általános szellemi haladás és anyagi fejlődés folytán – nálunk sem lesz mellőzhető, hanem inkább mint oly elkerülhetlenül szükséges országos intézmény lesz fenntartandó, mely a reáfordítandó költségen kívül még az eddigénél is több figyelmet érdemel.

Törvényszerűsége

A kataszteri felmérés ugyan csak rendeleti úton hajtatik végre, azonban létezésének jogsultságát azon országgyűlési határozatokban leli, melyek szerint költségei évenként megszavaztatnak.

A kormány 1872. évben ugyan benyújtott egy törvényjavaslatot, mely az 1873. évi november hó 18-án tartott 167-dik országos ülésén általában és részletesen tárgyalva lett és el is fogadtatott, de egyúttal a pénzügyminiszter utasított, hogy a nyilvántartásról minél előbb, s mindenesetre oly időben nyújtana be törvényjavaslatot, hogy az a ház által tárgyalatván, [a] kataszteri felmérésről szóló törvényjavaslattal egyidejűleg terjesztessék szentesítés alá.

Minthogy azonban az 1868-dik évi XXV. tc. 1-ső szakasza értelmében az adórendszernek törvényhozás útján leendő megállapítása iránt egy kimerítő törvényjavaslatnak előterjesztését rendelte el, ennek folytán egy gyökeres adóreform érdekében oly áramlat kezdődött meg, mely az ország nagyobb részéről már meglevő felmérés eredményeinek azonnali felhasználását eredményezte és megteremtette az 1875-dik évi VII. törvénycikket (a földadó-szabályozásról), mely intézkedéseinek egyik alapjául már a kataszteri felmérést vette, s ezzel a fentérintett kataszteri felmérésről szóló külön törvényjavaslat szentesítésének szükségességét a napirendről leszorította.

De meghozattak ezután 1885. évben a

XXII. és 1886. évben a XXIX. törvénycikkek is a földadókataszter-nyilvántartásról és a telekkönyvi betétek szerkesztéséről; melyek szintén a kataszteri felmérés eredményeinek felhasználását rendelik el, melyek a kataszteri felmérések folytatását mulhatlanul szükségessé teszik, s mely törvénycikkek ennél fogva a kataszteri felmérés törvényszerűségét is magokban foglalják.

A felmérés célja és általános szabályai

Ezen felmérés közvetlen célja abban áll, hogy a *földadó igazságos és arányos kivetéséhez nélkülözhetlenül szükséges területi adatokat* pontosan és megbízhatóan előszolgáltassák, minek folytán minden egyes adóközség terjedelme és határain belől létező területe tényleges birtokállapot és művelési ágak szerint részletenként 1²=40 ölnyi lépték után, földmérőileg felvett térképen tüntetettik elő.

Végrehajtási szabályai azon elvre vannak alapítva, hogy a munka nagyból indulva ki, a részlet felé foganatosíttassék, minélfogva a telekzeti *felmérés alapját és első előmunkálatát a háromszögméret képezi.*

Ezen – Európa minden államaiban keresztül vitt – munkálkodás, eltekintve tudományos becsétől, lehetőségessé teszi, hogy az egyes községek felvételei mérték és tájékozásra nézve kellő összefüggésben tarthatók és egy egészé egyesíthetők, mely a háromszögméreti hálózat keretét betöltvén biztosságot nyújt aziránt, hogy a felmérés alól mi sem marad ki, mi az adó tekintetében oly figyelemre méltó és fontos előny, melyet más alapokra fektetett felmérések nem nyújthatnak.

A háromszögméreti műveletek alapját a lehető legnagyobb pontossággal megmért alapvonalok képezik, és az általok meghatározott pontok fekvésre nézve a csillagászilag észlelt budai délvonal (meridián) és függeléken (perpendikél) tengely rendszerére számítanak.

Az így nyert összerendezők (koordinaten) alapján a felméréendő terület 10 000 holdat foglaló négyszegű mértföldekre és minden egyes mértföld húsz 500 holdat tartalmazó szelvényekre osztatik fel.

A felméréndő terület eszerint legalább az első, úgynevezett sphäricus háromszöghálózattal borítottat el, mely síkságra átszámíttatván, még további – terjedtségében rendenkint apadó – háromrendbeli hálózattal bővítették úgy, hogy minden egyes 500 holdat foglaló szelvényre, kölcsönös fekvésre és távolságra nézve, szigorúan meghatározott és a természetben kijelölt három pont essék, mely a tovább eszközlendő részletes felmérés alapját képezi.

E hálózat kijelölésével és pontjainak észlelésével egyszersmind teljesítetik az általános lejtérés (general nivellement), ti. minden egyes pont tengerszín feletti abszolút magasságának meghatározása.

A háromszögméreti hálózat pontjainak kijelölése három- vagy négyoldalú gúlák (pyramis) vagy pedig keresztdezsákkal ellátott jelrudak által történik. A gúlák építéseinél költségét különbség nélkül az állam viseli, a községek azonban kötelesek a napszamosokat, mesterembereket, előfogati szerkezeteket és a szükséges anyagokat a megállapított országos árak szerint az illető közegeknek készpénzbeni fizetés mellett előállítani; minek folytán a gúlákra felhasznált anyag az állam tulajdona.

A jelrudak felállítása ellenben azon községet terheli, melynek területén azok emeltetnek.

Határleírás

Második előmunkája a részletes felmérésnek a határleírásból áll, mely minden egyes adóközségre nézve, befolyás nélkül a magánjogi viszonyokra, az illető és a határos adóközségek előjáróságainak közreműködésével, írásban és rajzban készül.

A határleírás helyes és pontos eszközlése érdekében kötelezve vannak az adóközségek határaikat bejárni, a megrongált határjeleket kijavítani, a még meg nem jelölt határvonalakat a szomszéd község hozzájárulásával új határjelek felállítása által láthatóvá tenni, a benőtt határokat kitisztítani, a határvillongásokat kiegyenlíteni, vagy ha egyezség létre nem jöhetne, a két peres vonalt pontosan kijelölni.

Részletes felmérés

A fentebb elsorolt előmunkálatok befejezése után a háromszögméreti pontokkal és a határleírásokkal ellátott mérnökök az egyes adóközségek felvételének céljából küldetnek ki, mely munka a három háromszögméreti pontoknak az illető szelvényekre történt felrakása után a felveendő község további mérnöki háromszögeléssel veszi kezdetét.

Az így nyert kisebb háromszögek csúcspontjai a mérőasztal részére álláspontokat és a háromszögek oldalainak háromszögméretileg meghatározott hosszúságai alapvonalakat képeznek. Ezután dűlőkre osztatik fel az egész határ, és minden dűlőben, külön térrajznak készítése mellett, az egyéni birtok határpontjai összes görbületében folyószámokkal ellátott cövekekkel kijelöltetik. A mérnök ezen cövekeket számról számra két állásponttról látvonalazza (visiren) vagy láncsal beméri, utóbb az átmetszett pontokat a térrajz segedelmével egyenes vonalok által összekötve nyeri az egyes telekrészleteket.

Birtokvázlatok

Az így létrejött *eredeti térkép*ből egy művelési ágak szerint színezett és a birtokosok neveivel jelzett birtokvázlat készítettetik, mely az eredeti térkép másolata lévén a felvétel igazolásául és a felmérési munkálat kidolgozásául szolgál.

A mérnök ti. a község előjáróságával a birtokosság jelenlétében részletről részletre bejárja az egész község határát s az illető vázlatban bevezetett birtoklást bizottságilag megállapítja; ezek után a telekrészleteket megszámozza és a háromszögméreti pontokat kellően jelzett kövek, illetőleg faoszlopoknak beásatása által további felméréseknél való használat végett állandósítja.

Téli időben a lefolyt nyár alatt eszközlött felmérések területei, megfelelő ellenőrködés és külön jegyzőkönyvek vezetése mellett, az eredeti térképekből kiszámíttatván, minden egyes adóközségre nézve következő munká-

latok állíthatnak ki úm.:

1. a birtokrészleti jegyzőkönyv, tartalmazván a dűlők megnevezésén kívül minden egyes telekrészleti szám birtokosának vezeték- és keresztnévét, házszámát, a telekrészlet művelési ágát és térfogatát;

2. a lakházak kivonata;

3. a művelési ágak területének kimutatása;

4. a községbeli föld- és házbirtokosok be-tűsoros névjegyzéke;

5. a birtokrészleti jegyzőkönyv tartal-mával egyező egyéni birtokívek és ezeknek összesí-tése;

Azonkívül összeállíthatnak az egyes adó-községek eredeti felvételei után, megýenként 1”=500 öl léptékben földmívelési térképek.

Községi kötelezettségek

Az adóközségek tartoznak az egyéni bir-tok határait az eszközrendő felméréshez részletenként tüzetesen kijelölni úgy, [hogý] minden föld- és házbirtokos tulajdonának határai könnyen felismerhetők legyenek; a felméréshez szükségelt jeleket, alakrúdakat, cövekeket és a háromszögméreti pontok ál-landósításához megkívántató kő- és faosz-lopokat előállítani; továbbá a mezei mun-kához naponként 7-9 napszámot, nagyobb községekben kocsit és a birtokviszonyokkal ismeretes birtokbemondót a mérnök rendelkezésére állítani és végre a mérnököt és se-gédet a felmérés tartamára ingyen szállással, a katona napszamosokat pedig azonkívül az átvonulási költségek fizetése mellett élélme-zéssel ellátni.

A felmérés szervezete

A kataszteri felmérés következő szerkezetű személyzettel hajtatik végre, úm.:

I. a Pénzügyminisztérium központi igaz-gatóságánál:

1 felmérési igazgató (az igazgatást jelenleg az illető osztálytanácsos gyakorolja)

2 központi felmérési felügyelővel

1 felmérési felügyelővel

1 felmérési mérnökkel

1 felmérési segéddel.

II. a Pénzügyminisztérium közvetlen alá-rendeltetésében:

a) A háromszögméretre nézve, egy há-romszögméreti hivatal Budán

1 főnökkel

10 háromszögelő mérnökkel

8 háromszögelő segéddel

1 felmérési segéddel.

b) A részletes felmérés tekintetében válto-zó állomásokkal

8 felmérési felügyelőség

4 helyszínelő felmérési felügyelőség

11 felügyelővel

11 főmérnökkel

152 részletes mérnökkel

90 felmérési segéddel

45 felmérési növendékkel,

ezenfelül mintegy 50-60 díjnokkal.

A felügyelők hivatása a mérnökök felmé-rési és számítási munkáit behatólag vizsgálni és a közigazgatási teendőket végezni.

A mérnökök eszközlik a részletes felmé-réseket és készítik a felmérési munkálatokat.

A részletes felmérések helyességeért a fe-lügyelők és mérnökök tisztí biztosítékokkal kezkeskednek.

c) A telekzeti felmérés értékesítésére néz-ve az eredeti térképek a m. kir. Államnyom-dában könyomat útján többszörösítettnek és bárki által megszerezhetők.

III. a Pénzügyminisztérium közvetett alá-rendeltetésében, ti. a pénzügyigazgatóságok útján, a kataszteri felmérések eredményeinek gyűjtésére, őrzésére és kezelésére, a könyo-matok áruba bocsájtására és a munkálati má-solatoknak fizetendő szabályszerű díj mellett való kiszolgáltatására öt térképtár létezik, ti. Budapesten, Pozsonyban, Kassán, Temesvá-ron és Zágrábban egy térképtárnokkal és a szükséghez képest szolgálatra berendelt fel-mérési személyzettel.

A kataszteri felmérés és mérnöki helyszínelés előrehaladásának állása

I. A kataszteri felmérés állását mutató táblázat

Magyar állam	Összes terület	1888. év végéig felmértett	Marad még felméréndő	Jegyzet
	osztrák négyszegmértföldekben			
48 magyar megyében és Fiume város és kerületében	3905,7	3071,4	834,3	A jelenlegi személyzettel mintegy 14 évi munka
15 erdélyi megyében	996,7	–	996,7	A jelenlegi személyzettel mintegy 17 évi munka
8 horvát–szlavón megyékben	737,9	737,9	–	
Összesen	5640,3	3809,3*	1831	*1 polgári kat. által 3378,3 mtf
	(324 579 □ kilométer)	(219 463 □ kilométer)	(105 368 □ kilométer)	2. katonai kat. által 431,0 □ mtf

A kataszteri felmérés és mérnöki helyszínelés előrehaladásának állását az I. és II. szám alatti táblázat mutatja.

A felmérés teljesen befejeztetett a következő megyékben:

Bács-Bodrog, Baranya, Békés, Bereg, Csanád, Csongrád, Fejér, Hajdú, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Liptó, Máramaros, Moson, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Somogy, Sopron, Temes, Tolna, Torontál, Ugocsa, Ung, Vas, Veszprém, Zala, Zólyom és Fiume város.

Részben felméréndő megyék:

Arad nagyobb része

Bars egy része

Bihar és Borsod nagyobb része

Esztergom kis része

Komárom kisebb része

Krassó- Szörény egy része (illetőleg Krassó)

Trencsén nagyobb része

Turóc egy része

Megyék, melyekben még több szórványos községek felméréndők:

Abaúj-Torna, Árva, Gömör, Kishont, Győr[!]¹⁴, Hont, Nógrád, Sáros, Szepes és Zemplén.

Még egészen felméréndő megyék:

Nyitra, Pozsony, Szatmár, Szilágy és valamennyi erdélyi megyék;

A felmérés befejezése a jelen munkaerővel, tekintettel arra, hogy a mérnöki személyzet egy része a helyszínelésnél és nyilvántartásnál foglalkoztatik, továbbá hogy ezentúl a hegyes, mindinkább a nehezebb munkát igénylő területek jönnek majd felmérés alá, végre hogy mindezeknél fogva évenként a munkaeredmények csökkenése fog bekövetkezni, egész biztonsággal meg nem határozható, mindazonáltal:

a magyarországi megyékben előreláthatólag mintegy 14 év, az erdélyi megyékben pedig mintegy 17 év múlva várható.

Mérnöki helyszínelés

A korábbi évekből származó kataszteri részletes felmérések munkálatai 1883. évtől kezdve a tényleges állapotnak megfelelőleg mérnöki helyszínelés által igazítottak ki.

Eszerint a *mérnöki helyszínelés* tartama a jelenlegi mérnöki létszámmal a magyar megyékben mintegy 15 évre, a horvát–szlavón megyékben (a néhai örvidékkal együtt) mintegy 30 évre tehető.

¹⁴ A korabeli források többsége szerint Győr vármegye területe teljesen felmértett 1888 végéig. TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:13.

II. A mérnöki helyszínelés állását mutató táblázat

Helyszínelendő régiebb felmérés (1881 végeig)	Összes terület	1883-tól 1888 végeig helyszíneltetett	Marad még helyszínelendő	Jegyzet
Magyar megyékben	2539,7	733,3	1806,4	-
Horvát és szlavón megyékben	737,9	116,1	621,8	-
Összesen	3277,6	849,4	2428,2	-

A mérnöki helyszínelés munkafeladata újabb időben tetemesen megszorítottatott azáltal, hogy nemcsak a nyilvántartás, hanem egyszersmind a telekkönyvi betétek szerkesztéséhez szükséges *térképmásodlatok helyettesítése* is a helyszínelési mérnökök által hajtatik végre.

E célra a múlt 1888. évben 90 községnek könyomatú térképei lettek helyesbítve és az illető telekkönyvi hatóságoknak a munka megindítása alkalmával kiszolgáltatva; de kilátásban áll, hogy a telekkönyvi intézmény fejlesztéséhez képest ezen térképmásodlatok kiszolgáltatása is nagyobb mérvben fog kívántatni.

Mérnöki nyilvántartás

Nehogy az 1883. év óta végrehajtott újabb felmérések és mérnöki helyszínelések folytán nagy költséggel készült jó térképek idő előtt elévüljenek, mulhatlanul szükséges, hogy az időközben helyt foglaló birtokfelosztások a helyszínén újra felméréssenek, és hogy ezen térképek a tényleges birtoklás szerint helyesbítessenek, illetőleg a nyilvántartási jegyzékek alapján folytonosan nyilvántartassanak.

E célra szintén mérnökök lesznek szükségesek. Eddig még külön személyzet költségkímélés szempontjából nem szerveztetett, hanem a felmérési személyzet létszámából ideiglenesen alkalmaztatnak, képességök szerint egyes mérnökök, kik ezen munkát a fölöttes felügyelőségek vezetése mellett végezik.

Az eddigi tapasztalatok után azonban bizonyult, hogy a birtokváltozások legújabb mérések és helyszínelések utáni években is már oly mérvben állanak be, hogy azok nyilvántartására

a jelenleg alkalmazott 10 mérnök nem elegendő, hanem hogy ezen nyilvántartáshoz már a folyó évben jóval több mérnök és kellő számban díjnokok alkalmaztatása lesz szükséges.

Ha most számításba vétetik azon körülmény, hogy a nyilvántartási mérnökök munkafeladata az évenként elérendő felmérések és mérnöki helyszínelések eredményei mérvében fokozatosan szaporodni fog, előáll egyszersmind annak a szükségessége, hogy a nyilvántartáshoz is évenként több mérnök alkalmaztassék.

Személyzeti szükséglet

Minthogy tehát a felmérési személyzet munkaköre tetemesen nagyobbíttatik és munkafeladata ilyképpen folyton növeltetik, igen természetes, hogy ezen személyzet sajátlagos hivatásától elvonva és többfelé való, de különösen a nyilvántartáshoz leendő alkalmaztatása folytán leapadva nem lesz képes annyi munkaeredményt elérni, amennyi a fenn idézett törvénycikkek értelmében életbe léptetett miveletek akadálytalan végrehajtásához okvetlenül fog kívántatni.

Mindezekből tehát következik, hogy a felmérési személyzet többé nem apasztható, hanem hogy – tekintettel annak feladatára – inkább szaporítandó lenne.

A legkevesebb, amit ez irányban tenni kell mindenesetre a személyzet kiegészítése legalább oly mérvben, aminőben a nyilvántartáshoz leendő alkalmaztatások által a személyzet évenként apadni fog.

Budapesten, 1889. év február hó 12-én.